

АКТУАЛЬНІСТЬ МОНІТОРИНГУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ПРИКЛАДІ КИЄВО-СВЯТОШИНСЬКОГО РАЙОНУ

У статті висвітлено питання актуальності моніторингу, що зумовлена зростанням масштабів техногенного впливу на земельні ресурси, а також необхідністю охорони земель України

Ключові слова: моніторинг земельних ресурсів, організація моніторингу, завдання моніторингу, оцінка екологічного стану.

Вступ. Територія України характеризується унікальним комплексом фізико-географічних, ландшафтних, гідрологічних, структурно-геологічних і інших параметрів, що зумовило формування в її межах значної кількості видів та об'єктів природних ресурсів. Охорона земельних ресурсів не можлива без проведення постійного, системного визначення показників їх якості з метою прийняття відповідних законодавчих, організаційних та економічних заходів шляхом моніторингу. Проведення моніторингу відноситься до функцій державного управління, зміст якого полягає в спостереженні за станом земельних ресурсів та властивостями ґрунтового покриву і, особливо на землях сільськогосподарського призначення. Зміст, особливості та порядок проведення моніторингу земель регламентуються Земельним кодексом України, законами України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про землеустрій», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Положенням про моніторинг земель» та іншими підзаконними актами.

Звісно слід зазначити що за роки проведення земельної реформи в Україні понад 50% земель передано у приватну власність, поруч з державною формою власності запроваджена комунальна власність на землю, значно збільшилася кількість власників і користувачів земельними ділянками кількість яких перевищує 25 мільйонів фізичних та юридичних осіб, змінилася структура земельних угідь та значних змін зазнала якість сільськогосподарських угідь та їх

грунтовий покрив.

За час проведення земельної реформи в Україні належним чином не здійснювався повномасштабний моніторинг земель, не проводилося ґрунтового, протиерозійного, геоботанічного обстеження, також відсутні якісні планово-картографічні матеріали на землі сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності та користуванні сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств.

Постановка завдання. Проблеми організації моніторингу в Україні актуалізуються тривалий час. Одним з найактивніших adeptів впровадження моніторингу як засобу систематичного одержання та поновлення інформації про ґрунти у просторі та часі є В.В. Медведєв [1, 2]. На жаль, його обґрунтовані пропозиції щодо запровадження дієвого моніторингу так і залишились поза увагою владників до сьогодні. Розроблено (С.А. Балюк, Я.В. Пашенко) національний стандарт ДСТУ ISO 16133:2005 (Якість ґрунту. Настанови щодо складання та виконання моніторингових програм), який, проте, не стимулював створення дієвої системи моніторингу ґрунтів. Тому завдання статті проаналізувати можливі шляхи наукового забезпечення сучасної системи контролю якості ґрунтів і управління землями в процесі моніторингу.

Об'єкт та методи досліджень. Об'єктом дослідження є землі сільськогосподарського призначення Києво-Святошинського району Київської області.

Моніторинг земель здійснюється з використанням відповідних способів одержання інформації і методів їх обробки: дистанційного зондування (космічна зйомка і спостереження, зйомка і дослідження з літаків та з використанням засобів малої авіації тощо); наземна зйомка і спостереження; використання фондових даних.

В залежності від призначення моніторинг поділяється на: загальний, оперативний та фоновий.

До завдань моніторингу земель належать перш за все довгострокові систематичні спостереження за станом земель, своєчасне виявлення змін стану земель, аналіз екологічного стану земель, оцінка змін, прогноз і вироблення рекомендацій щодо запобігання негативним процесам та усунення їх наслідків. Контроль багатьох показників базуються на сучасному технічному рівні та здійснюється автоматизованою інформаційною системою даних про

земельний фонд.

Результати досліджень та їх обговорення. Києво-Святошинський район знаходиться в центральній частині Київської області в лісостеповій зоні правої сторони басейну річки Дніпро. Клімат помірно-континентальний з достатнім зволоженням.

В районі налічується 52 населених пункти, серед яких 2 міста районного підпорядкування – Боярка та Вишневе, селище Чабани та 49 сіл. Адміністративна межа району, яка півкільцем охоплює місто Київ, складає 72 тис. 564 га., що становить 2,6% від загальної площі Київської області.

Характер ґрунтового покриву та його залягання на території району обумовлений тісним взаємозв'язком з умовами рельєфу, ґрунтоутворними породами, типом і перерозподілом рослинного покриву, атмосферних опадів і відповідає природній зональності лісостепової частини території області.

В ґрунтовому відношенні найбільшу площу займають чорноземи типові і опідзолені, їх слабо і середньо змиті відміни, які використовуються в основному під ріллею. Природна родючість ґрунтів середня. Товщина гумусового горизонту становить 20-35 см, вміст гумусу у верхньому горизонті коливається від 3,0 до 3,5%.

Значне поширення мають лучно – чорноземні та мулуваті – болотні ґрунти, які використовуються під сіножаті. Глибина гумусового горизонту становить 20-25 см, вміст гумусу в орному шарі від 3,5-4,0%. Решта ґрунтів розміщена дрібними контурами по всій території району.

Переважає більшість земель Києво-Святошинського району представлена землями сільськогосподарського призначення близько 58% від загальної площі району, під лісами 25 %, водними об'єктами – 2 % та забудовою – 10 %.

Так наприклад в 2002 році площа сільськогосподарських земель становила 58 % від загальної площі району, під лісами 27 %, водними об'єктами – 1 % та забудовою – 9 %.

Таким чином за останні 11 років площа земель с/г призначення зазнала не дуже суттєвих втрат і становить лише 4%.

Площі лісового фонду зменшились на 2% незважаючи на те що фактично за рахунок заліснення непродуктивних земель їх площа мала збільшитись. Натомість забудовані землі збільшилися в порівнянні з 2002 роком на 1% і становлять 10 % від загальної площі

району.

В 90 роках на території Києво-Святошинського району здійснювали свою діяльність близько 32 сільськогосподарських господарств, що обробляли понад 57 % від загальної площі району тобто понад 40 тис гектар.

Під ріллею перебувало 78% сільськогосподарських угідь решта під багаторічними насадженнями (9%), сіножаттями (7%) та пасовищем (6%).

До речі зараз налічується лише 26 господарств в тому числі й приватних підприємств, що ледь-ледь обробляють 16 % земель району. В 2013 році загальна картина майже не змінилась і навіть спостерігається збільшення ріллі в співвідношенні сільськогосподарських угідь, що перебуває в обробітку господарств по відношенню до 90 років на 4%, натомість площа пасовищ зменшились вдвічі і становить вже 3 % Сіножаті також зазнали втрат, проте незначних лише в 1 %.

З наведеного можна зробити висновок, що рілля зазнала збільшення за рахунок сіножатей і пасовищ, що є свідченням збільшення розораності земель, тобто розширення посівних площ.

Хоча співвідношення сільськогосподарських угідь за роки незалежності суттєво не змінилась, загальна площа земель що перебувають в користуванні с/г господарств та підприємств навпаки - суттєво зменшилась.

Так наприклад, тільки рілля, що перебувала у власності, тобто безпосередньо в обробітку сільськогосподарських підприємств в порівнянні з 1990 роком зменшилась на 41 % і становить 13 % загальної площі району, що в свою чергу вказують на велике антропогенне навантаження на навколишнє середовище.

Великих втрат зазнали всі угіддя, однак постійна динаміка зменшення площ спростежується тільки в площах ріллі та багаторічних насаджень в інших же угіддях (пасовища, сіножаття) така динаміка спостерігалась лише до 2000 року.

Так наприклад, загальна площа земель с/г призначення Дослідного господарства «Чабани» за останні роки зменшилась майже в половину. В 1990 році налічувалось у користуванні 1330,4 га земель с/г призначення з яких ріллі як головного с/г угіддя 901,2 га., а вже в 2010 році в наслідок розпаювання та виведення земель з сільськогосподарського обігу -547,8 га з яких ріллі 495,61 га

відповідно.

В інших господарствах спостерігається подібна ситуація або навіть гірша. (близько 8 господарств взагалі закінчили своє існування і на підході ще багато інших)

Враховавши динаміку змін за останні 10 років та віднявши періоди найбільшого та найменшого зменшення, вививши, таким чином, середню змінну можна зробити майбутній прогноз щодо зменшення площ оброблюваних земель с/г призначення та ріллі на наступні 10 років.

Навіть самий оптимістичний прогноз для земель с/г призначення і с/г угідь в даному районі невтішний адже за його даними до 2020 року ці землі майже зникнуть з обробітку господарств в даному районі, як то вже сталося в Згуровському та Макаровських районах Київської області.

Де причинами слугували швидкий розвиток та розширення м. Києва та міст районного значення, розпаювання, в наслідок земельної реформи багатьох с/г підприємств і як наслідок переведення ріллі та інших с/г угідь під городництво та забудову, відсутність чітко визначеної межі Києва, відсутність достовірних облікових даних щодо площі, розташування та стану земель с/г призначення зокрема щодо якості цих земель, а також відсутність чітко визначеної площі сільськогосподарських та лісо вкритих земель що в обов'язковому порядку повинна перебувати в Державній власності та не підпадає під розпаювання, викуп та переведення в іншу категорію земель без відповідного рішення Кабінету Міністрів України.

У сучасних умовах господарювання в районі значно знизився обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, а рівень антропогенного впливу на землю зберігається істотним, а в окремих випадках перевищує встановлені екологічні нормативи, що сприяє подальшій деградації земельних ресурсів.

Так, за останні роки в зв'язку із господарською діяльністю та природними процесами: ерозією, засоленням, хімічним і радіонуклідним забрудненням погіршилась якість ґрунтів і як результат, зниження їх родючості.

Що є результатом не надання уваги агролісомеліорації, яка була передбачена Концепцією розвитку землеробства Української РСР на період до 2005 року, схваленою постановою Ради Міністрів УРСР від 08.05.1990 № 107. Згідно з цією Концепцією передбачалося закладання

водо регулюючих лісонасаджень для зниження інтенсивності ерозійних процесів, а також заліснення малопродуктивних земель.

Разом з тим, значну шкоду земельному фонду регіону завдає екстенсивна індустріалізація, що супроводжується вилученням із сільськогосподарського обігу орнопридатних земель.

Оцінка екологічного стану орних земель району за ступенем прояву та територіальним поширенням ґрунтових деградаційних процесів засвідчує, що за сучасних умов землекористування переважаючими видами деградації ґрунтів є дегуміфікація та виснаження орного шару на азот, фосфор і калій. Інтенсивність їх прояву характеризується великими щорічними втратами гумусу та поживних елементів, дефіцит яких з початку 90-х років минулого століття постійно збільшувався. Великої шкоди ґрунтам також завдає підкислення, яке погіршує еколого-агрохімічний стан ґрунту та знижує рівень ефективної родючості.

Підраховано, що тільки один з кожних десяти гектарів сільськогосподарських угідь перебуває у задовільному екологічному стані.

Хоча ґрунтовий покрив Києво-Святошинського району і оцінюється як найменш деградований серед інших районів Київської області, масштаби прояву деградаційних процесів вказують на необхідність проведення негайних природоохоронних заходів, спрямованих на збереження та відтворення родючості ґрунтів і поліпшення екологічної ситуації, посилення контролю та прийняття відповідних управлінських рішень щодо зупинення та запобігання розвитку деградаційних процесів.

Така ситуація вимагає негайного впровадження практичних заходів, спрямованих на збереження родючості та припинення деградації ґрунтів. Однак для розроблення ефективної системи ґрунтоохоронних заходів необхідні об'єктивна оцінка фактичного екологічного стану сільськогосподарських земель та прогноз його подальших змін.

Державна політика спрямовується на вирішення питань забезпечення охорони земель, підвищення родючості ґрунтів та екологічної безпеки сільських територій шляхом здійснення комплексу заходів відповідно до проектів землеустрою, які передбачають оптимізацію структури посівних площ і сівозміни з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь,

запобігання ерозійним процесам та відтворення родючості ґрунтового покриву, покращення балансу гумусу та основних поживних речовин шляхом збільшення обсягів застосування мінеральних добрив (2011-2015 роки - 4,1 млн. тонн мінеральних добрив у діючій речовині), розширення застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту; здійснення заходів щодо запобігання забрудненню ґрунтів важкими металами, промисловими відходами, пестицидами та іншими агрохімікатами, проведення хімічної меліорації ґрунтів для підвищення їх родючості, здійснення державного контролю за проведенням заходів з охорони та відтворення родючості ґрунтів, підвищення відповідальності власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель, стимулювання вилучення з інтенсивного використання деградованих, малопродуктивних та техногенного забруднених сільськогосподарських угідь, формування екомережі як ефективного механізму збереження ландшафтного біорізноманіття.

Завдання щодо забезпечення розвитку земельних відносин виконуються шляхом удосконалення державного земельного кадастру, розвитку рекреаційного та оздоровчого землекористування, землевпорядкування сільських територій, охорони та підвищення родючості ґрунтів, удосконалення системи моніторингу земель, розвитку меліорації земель, формування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Висновки. Для забезпечення комплексного землеустрою землеволодінь і землекористувань, та удосконалення державного земельного кадастру необхідно підготувати методики та провести дослідження агроекологічного стану земель сільськогосподарського призначення, розробити рекомендації щодо раціонального розміщення сільськогосподарського виробництва залежно від якості ґрунтів, забезпечити організацію землеволодінь та землекористувань сільськогосподарських підприємств, фермерських та селянських господарств з урахуванням їх оптимальних розмірів і вимог еколого-ландшафтної організації території, здійснити природоохоронні заходи, включаючи агролісомеліоративні та протиерозійні, провести оцінку земельно-ресурсного, рекреаційного та оздоровчого потенціалу, здійснити консервацію малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених земель, забезпечити укрупнення земельних ділянок шляхом об'єднання земельних часток (паїв),

створення кооперативів та інших партнерських об'єднань, вжити заходів до відновлення меліорованих земель, забезпечити виконання вимог законодавства щодо дотримання порядку виділення земельних ділянок власникам земельних часток (паїв), забезпечити реалізацію у повному обсязі прав власників земельних ділянок, земельних часток (паїв) та суб'єктів господарювання в частині посилення відповідальності за дотримання умов договорів оренди та їх державну реєстрацію, удосконалити порядок обліку земель з урахуванням кількісних і якісних показників та забезпечити їх цільове використання.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент Т. В. Дудун

Література:

1. *Аніщенко, В.О.* Моніторинг і охорона земель: Навчальний посібник / В. О. Аніщенко, В. О. Боровий. – Чернігів : Чернігівські обереги, 2006. – 208с.

2. *Кохан, С. С.* Дистанційний моніторинг земельних ресурсів : навч.-метод. посіб / С. С. Кохан, І. П. Поліщук. – К. : НАУ, 2006. – 68с.

3. *Крисенко, С. В.* Застосування CASE-засобів ALLFUSION при впровадженні геоінформаційних технологій у систему моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення та оцінці земель / С. В. Крисенко, Г. Г. Вакуленко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – №1. – 2005. – С.81-89 (Серия «География» : у 57 томах., том 18).

4. *Патика, В. П.* Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель / В. П. Патика, О. Г. Тараріко – К. : Фітосоціоцентр, 2002. –296 с.

5. *Третьак, А. М.* Землевпорядне проектування: впорядкування існуючих сільськогосподарських землеволодінь і землекористувань та їх угідь / Третьак А. М., Другак В. М., Колганова І. Г. – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2007. – 246 с.

6. Динаміка змін земельного фонду України з 1994 по 2009 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=97874&cat_id=97786

7. Оперативный спутниковый мониторинг состояния окружающей среды и землепользования [Пермитина Л. И.,

Куревлева Т. Г., Степанов И. В. и др] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dataplus.ru/arcrev/Number_34/5_OpMon.html

А. О. Оселедько

АКТУАЛЬНОСТЬ МОНИТОРИНГА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА ПРИМЕРЕ КИЕВО-СВЯТОШИНСКОГО РАЙОНА

В статье рассматриваются вопросы актуальности мониторинга, обусловленного ростом масштабов техногенного воздействия на земельные ресурсы, а также необходимостью охраны земель Украины.

Ключевые слова: мониторинг земельных ресурсов, организация мониторинга, задачи мониторинга, оценка экологического состояния.

A. Oseledko

CURRENTNESS OF LAND MONITORING ON THE EXAMPLE OF KIEV SVYATOSHINSKY AREA

The article describes the currentness of monitoring caused by growth of anthropogenic impact on the land, as well as the need to protect the lands of Ukraine

Keywords: monitoring of land resources, the organization of the monitoring, tasks of monitoring, evaluation of the ecological status.

Надійшла до редакції 11 березня 2013 р.